

موج سوم: گسترش کانالهای ماهواره‌ای در کشورهای عربی

تا اوایل دهه ۱۹۹۰ کمتر کسی به

فکر گسترش روزافزون پوشش برنامه‌های تلویزیونی از طریق ماهواره‌های مخابراتی در کشورهای عربی بود، مراکش اولین کانال خصوصی را تجربه می‌کرد و دیگر کشورهای عرب شمال آفریقا و نیز خاورمیانه همچنان شاهد اخبار و رویدادهایی بودند که بیشتر منعکس کننده نظرات دولتها بود. در همه جا از رسانه‌های عمومی اعم از رادیو و تلویزیون و مطبوعات تقریباً خط مشی حکومت‌ها

امروزه دریافت مستقیم تصاویر ماهواره‌ای در منازل را می‌توان سومین نسل تکنولوژی رسانه‌های تصویری دانست، که جهان عرب را تحت تأثیر قرار می‌دهد. نخستین نسل، گیرنده‌های تلویزیونی هستند که از یک ایستگاه فرستنده تغذیه می‌شوند و نسل دوم دستگاه‌های ضبط و پخش ویدیوهای خانگی است. به نظر می‌رسد که تکنولوژی نوین ماهواره‌ای در

اعمال می‌شد. بنا بر این تا اوایل سال ۱۹۹۰ این مورد تکان خوردند و به خوبی دریافتند که چندی نخواهد گذشت که ارسال و پخش تصاویر تلویزیونی جهانی خواهد شد.

این فکر در منطقه‌ای پر اضطراب و متشنجی چون خاورمیانه پدیدار شد که پیامها می‌تواند از طریق برنامه‌های تلویزیونی نه تنها به مردم بلکه به دولت‌های درگیر کشمکش و نبرد و در نهایت به همه نقاط جهان به ویژه نقاط بحران زده ارسال شود. براساس همین ملاحظات بود که رسانه‌های عربی متوجه شدند که بیش از این نمی‌توان با تماشا کنندگان برنامه‌های تلویزیونی مماشات کرد و باید به خواسته‌های آنها گردن گذاشت. به همین دلیل در کمتر از ده سال، فضایی که به طور سنتی در اشغال غرب بود مملو از ایستگاه‌های مخابراتی و ماهواره‌های جهان عرب شد.

بینندگان برنامه‌های تلویزیونی در کشورهای عربی اکنون حق انتخاب یافته‌اند و به ویژه پس از تاسیس تلویزیون ماهواره‌ای تازه تولد یافته الجزیره در قطر، بینندگان عرب زبان می‌توانند اخبار مربوط به رویدادهای همه نقاط جهان را مشاهده کنند. تلویزیون الجزیره که الگوی فعالیتهای

تنها رسانه‌هایی که رویدادها و اخبار خارج از مرزهای یک کشور عربی را بدون قید و بند به نظر و سمع مردم می‌رسانند رادیوها و کانالهای تلویزیونی غربی بودند. سرویس عربی بی.بی.سی انگلستان و تی.اف.ا و آنتن ۲ و رادیو بین‌المللی فرانسه و مونت کارلو و صدای آمریکا هر آنچه را که می‌خواستند برای کشورهای عربی پخش می‌کردند و رقیبی برای خود در منطقه نمی‌شناختند. در آن سالها شبکه بین‌المللی سی.ان.ان هنوز پخش جهانی خود را آغاز نکرده بود و برنامه‌های آن تنها در هتل‌ها پخش می‌شد. چنین اوضاعی برای همیشه قابل دوام نبود. یکی از دلایل خاصی که جهان عرب را در ابعاد مختلف تکان داد، و تمایل آن را برای استفاده از ماهوار افزایش داد، پوشش ماهواره‌ای جنگ دوم خلیج فارس به وسیله شبکه بین‌المللی سی.ان.ان بود. بر خلاف جنگ ویتنام و جنگ شش روزه اعراب و اسرائیل، این بار مردم در کوچه و بازار، تصاویر جنگ را از گیرنده‌هایی که در ویتترین مغازه‌ها روشن بود دریافت می‌کردند. حکومت‌ها نیز، در

خود را از شبکه سی.ان.ان گرفته است، در حال حاضر به صورت رقیبی در خور اعتنا برای شبکه خبری عرب^۱ مستقر در لندن درآمده است، همین بینندگان همزمان قادرند گیرنده های خود را بر روی ایستگاههای ا.آر.تی مصر، ال.بی.سی، فیوچرتی - وی لبنان^۲ و ام.بی.سی^۳ عربستان سعودی مستقر در لندن تنظیم کنند. گرچه در این مختصر در نظر نیست به محتوای برنامه های شبکه های جهانی

پرداخته شود ولی طرح چند نکته از اهمیت ویژه ای برخوردار است: بینندگانی که در طول جنگ دوم خلیج فارس جلب شبکه آمریکایی سی.ان.ان شده بودند، امروزه شبکه های مشابهی را در اختیار دارند که گزارشهای خود را به زبان عربی و با سرعتی مشابه سی.ان.ان به سمع و نظر آنها می رسانند. در جریان جنگ طوفان صحرا، صدام حسین ناچار بود برای رساندن پیامهای خود به خارج از عراق از شبکه سی.ان.ان استفاده کند ولی در حال حاضر او و هر کس دیگری می تواند برای پیام رسانی، شبکه الجزیره را به کار گیرد. در سال ۱۹۹۸ که آمریکاییها عراق را بمباران می کردند،

صدام حسین دوبار در تلویزیون الجزیره ظاهر شد و پیام خود را به خارج از عراق رساند. تصاویر شبکه الجزیره در حال حاضر در کشورهای شمال آفریقا، از اقیانوس اطلس گرفته تا کشورهای ساحلی خلیج فارس و پایتخت های اروپایی قابل رویت است و به زودی عرب زبانان ساکن آمریکا و کانادا نیز قادر خواهند بود به این تصاویر دسترسی داشته باشند.

عربی کردن اخبار

نقش رسانه های صدا و تصویری در کشورهای عربی به همان پیچیدگی نقشه جغرافیایی آنهاست، هر کشور عربی دارای یک یا چند کانال ماهواره ای رسمی و متعلق به دولت است که برنامه های آن از پایتخت کشور هایشان پخش می شود. مصر تنها کشور عربی است که سیستم ماهواره ای متعلق به خود را ایجاد کرده و ماهواره ساخت فرانسه را به نام نیل ست در فضا قرار داده است. این کشور از سی کانال ماهواره ای برنامه پخش می کند و گه گاه کانالهای خود را در اختیار سایر کشورهای عربی نیز قرار می دهد. مصر همچنین در نظر دارد دومین ماهواره خود از

ردیف نیل ست به نام نیل ست ۲ را با

ظرفیتی به مراتب بیشتر از اولین ماهواره در

مدار زمین قرار دهد. بسیاری از دولتهای

عرب بخش خصوصی را تشویق می کنند

ضمن توجه داشتن به محدودیتهای موجود و

تطبیق خود با مفاهیم و خواسته های دولت،

وارد این حوزه از فعالیت شوند. تعداد

کانالهای نیمه رسمی و خصوصی که یا از

کشور مبدا و یا خارج از آن برنامه پخش

می کنند دائماً رو به افزایش است و همزمان

با این افزایش، برخورداری از آزادیهای بیشتر

در محتوا و طرز ارائه برنامه ها نیز گسترش

بیشتری یافته و بنابر این مورد توجه تعداد

بیشتری از بینندگان قرار گرفته است.

ماهواره هایی که در حال حاضر در منطقه

گسترده ای از خاورمیانه و شمال آفریقا و

آسیا به پخش برنامه های تلویزیونی به زبان

عربی مشغول هستند، متعدد بوده و سرمایه

گذاری مربوط به آن را می توان در تنوع آنها

مشاهده کرد. برخی از این ماهواره ها توسط

دولتها اداره می شوند که از جمله آنها

می توان به کانال های ماهواره ای مصر اشاره

کرد و تعدادی نیز به بخش خصوصی سرمایه

داران عرب تعلق دارند که به ترتیب به آنها

اشاره می شود.

۱- کانالهای ماهواره ای مصر

مصریها موفق شده اند چندین پروژه

ماهواره ای را در منطقه به مرحله اجرا

بگذارند. در اینجا لزوم دسترسی به وسیله ای

که بتواند سرتاسر خاک پنهاور کشور را

پوشش دهد و نیز امواج خود را به سایر

کشورهای عربی برساند بیش از پیش

احساس شد. مصریها پاسخ به این نیاز را در

سیستم ماهواره ای «نیل ست»^۴ یافته اند. نیل

ست، ماهواره جدید دولتی مصر در آوریل

۱۹۹۸ در مدار زمین قرار گرفت و هم اکنون

خدمات متعددی در زمینه های آموزشی،

رسانه ای و فرهنگی ارائه می دهد.

در این کشور همچنین یک رسانه

الکترونیکی کار خود را آغاز کرده که

برنامه ای تلویزیونی است و با مدیریت سی .

ان. ای^۵ (شبکه کابلی مصر) اداره می شود.

این رسانه طی یک پروژه مشترک با شبکه

بین المللی سی. ان. ان، شبکه موزیک ام.

تی. وی، سوپر اسپرت، شبکه کودکان و

کانال پخش فیلم (ام. نت)^۶ از قاهره به پخش

برنامه اشتغال دارد.

اخبار، گزارشهای سیاحتی برنامه‌های فرهنگی و موسیقی تشکیل می‌دهد.

در اواسط سال ۱۹۹۸ یک مجموعه تلویزیونی ماهواره‌ای به وسیله اتحادیه رادیو تلویزیونی مصر^۵ به نام «مجموعه نیل» پخش برنامه‌های خود را آغاز کرد که محتوای آن عبارت از اخبار نیل، خانواده نیل، نیل گوناگون، ورزش نیل و فرهنگ نیل بود. پوشش تصاویر ماهواره‌ای در مصر همچنین از طریق ۱۴ کانال که برنامه‌های آموزشی پخش می‌کنند، انجام می‌گیرد.

پروژه‌های دیگر مصر شامل نسل سوم عرب ست است که در اواسط ژانویه ۱۹۹۹ آغاز به کار کرد. صنایع ماهواره‌ای کشورهای عربی در مدتی کوتاه موفق شده است بیش از سی کانال دولتی و غیر دولتی را در منطقه فعال کند. با گردش کوتاه در هر یک از شهرهای عربی انبوه آنتن‌های گیرنده ماهواره‌ای نشان می‌دهد که مردم تا چه اندازه از برنامه‌های ماهواره‌ای استقبال می‌کنند. تعداد زیادی از افرادی که در کشورهای خاورمیانه زندگی می‌کنند، امروزه قادرند تصاویر ماهواره‌های بین‌المللی را بدون هیچگونه اعمال نظارت و

پخش مستقیم تصاویر از طریق ماهواره‌ها در چند سال اخیر رونق قابل توجهی در منطقه داشته است. فعالیتهای ماهواره‌ای در مصر با ایجاد یک کانال در ۱۳ دسامبر سال ۱۹۹۰ آغاز شد، این کانال با برنامه‌های روزانه خود به مدت ۱۳ ساعت که شامل اخبار، رویدادهای ورزشی، برنامه‌های تفریحی، مذهبی، آموزشی و فرهنگی می‌باشد منطقه خاورمیانه، شمال آفریقا، اروپا و پخش کوچکی از آسیا را پوشش می‌دهد.

تلویزیون بین‌المللی نیل^۶ دومین شبکه ماهواره‌ای بود که در مصر فعال شد. این شبکه پخش برنامه‌های آزمایشی خود را در اکتبر ۱۹۹۳ آغاز کرد و در یک همکاری مشترک با ماهواره اروپایی یوتل ست II^۷، اف ۳ پوشش تصاویر را تا اروپا گسترش داد. تلویزیون نیل برنامه‌های خود را به زبانهای انگلیسی و فرانسه نیز پخش می‌کند. مهمترین هدف گردانندگان تلویزیون نیل از گسترش پخش تصاویر به اروپا، نشان دادن جاذبه‌های سیاحتی مصر به منظور جلب گردشگران اروپایی به این کشور است. محتوای اصلی برنامه‌های این شبکه را

کنترل و یا تأیید دولتهای خود دریافت کنند و از آن بهره مند شوند.

۲- کانالهای ماهواره‌ای خصوصی سایر کشورهای عربی

کانالهای ماهواره‌ای خصوصی متعلق به اعراب و از جمله ام.بی.سی مستقر در لندن که با سرمایه‌های بخش خصوصی عربستان سعودی اداره می‌شود و شبکه خبری عرب ان.ان.ان^{۱۰} که هزینه‌های آن از سوی سعودیها و سوریها تأمین می‌شود و رادیو تلویزیون عربی ا.ا.ر.تی^{۱۱} متعلق به شیخ صالح کامل، بازرگان اهل سعودی، همه روزه برنامه‌های متنوع خود شامل فیلمهای سینمایی برنامه‌های کودکان و تفریحی و میزگرد را در کشورهای عربی و اروپایی به زبان عربی پخش می‌کند. دو کانال لبنانی ال.تی.وی و فیوچر تی.وی متعلق به رفیق حریری نخست وزیر اسبق لبنان از خاک لبنان امواج خود را از طریق ماهواره‌ها به کشورهای عربی ارسال می‌کنند. اما احتمالاً تلویزیون قطری الجزیره که هزینه آن نیز از سوی همین کشور تأمین می‌شود بیشترین بیننده را دارد.

انگیزه چنین گسترشی نه به دلیل وجود فشارهای بازار بلکه به علت فشار نیروهای سیاسی بروز کرده است. در پی گیری مسیر این گسترش، رد پای انگیزه‌هایی چون ارتقای سطح اعمال نفوذ سیاستهای دولتها و تخصیص اعتبارات مؤثر در تهیه برنامه‌ها، پرداختن به مسائلی چون بی‌ثباتی‌های سیاسی و اجتماعی، کشمکشهای منطقه‌ای و اختلافات موجود میان کشورهای عربی به خوبی مشهود است. از این گذشته، تقریباً همه کشورهای عربی مالکیت یک یا چند ایستگاه ماهواره‌ای را به عنوان مظهری از حاکمیت خود بر قلمرو کشورشان ارزیابی می‌کنند. در منطقه‌ای که تا همین اواخر آزادی بیان و اندیشه نوعی تجمل به حساب می‌آمد و رسانه‌های نوشتاری و جراید به دلیل انعکاس نظریات مخالف، کارشان به توقیف کشیده می‌شد و انداختن پارازیت بر روی برنامه‌های رادیویی مخالف، امری عادی به شمار می‌رفت، تکنولوژی ماهواره‌ای تحولات عمیقی را در زمینه آزادی عمل رسانه‌ها به وجود آورده است. امروزه پخش اخبار و رویدادهای جهان از طریق ماهواره‌های مخابراتی و دسترسی

بحران مالی جهانی و اصلاحات اقتصادی در خاورمیانه

تأثیر احتمالی بحران مالی بین‌المللی کنونی بر مسیر اصلاحات دولتی در خاورمیانه و شمال آفریقا چیست؟ نزدیک یک دهه است که فرایند اصلاحات اقتصادی در سراسر منطقه ادامه داشته است. در سیاست آمریکا و محافل دانشگاهی به برنامه اصلاحاتی، اجماع واشنگتن، که متعلق به بخش خصوصی است، به عنوان کلید جذب موفقیت‌آمیز حجم بسیار بزرگی از سرمایه‌گذاری مالی نگریسته می‌شود که می‌تواند در رفع مسائل اجتماعی-اقتصادی حاد منطقه موثر واقع شود. دیدگاه اجماع واشنگتن این است که اصلاحات در این منطقه به آهستگی صورت می‌گیرد و بویژه، نبودن بازارهای پولی باز به ننگ داشتن منطقه در رکود اقتصادی کمک کرده است.

برخلاف این دیدگاه، رهبران و تحلیلگران منطقه‌ای اغلب بر این عقیده هستند که ثبات سیاسی، اقدامات تدریجی را ایجاد می‌کند و باز کردن بازارهای پولی اقدامی خطرناک است. زیرا خطرهای جانبی بسیار جدی در بر دارد. بازیگران دولتی نه تنها از ترس تحریک بی‌نظمی اجتماعی، بلکه از بیم از دست دادن اهمیهای قدرت، مانند شرکت‌های دولتی علاقه چندانی به دگرگونیهای شتابزده ندارند. براساس استدلال آنان نیاز به تغییر را درک می‌کنند ولی تغییرات باید به کندی صورت گیرد. سقوط سال ۱۹۹۷ در آسیا و فرصت طلبی بازار نوظهور وام‌دهی ناشی از آن، به احتمال زیاد برای دیدگاه دولتهای خاورمیانه صحه می‌گذارند که حرکت تدریجی آنها خردمندانه بوده است.

به شبکه اینترنت، کار اعمال نظارت و سانسور بر رسانه را بسیار مشکل کرده است. و دولتها زیر فشار افکار عمومی برای دسترسی به اخبار اصیل تر به سرعت از محدوده اقتدار عملشان کاسته می‌شود.

هوشنگ کوچک شوشتري

پاورقی‌ها:

1. Arab News Network
2. Future TV
3. Middle East Broadcasting Center
4. Nile Sat
5. Cable Network Egypt
6. M. Net
7. Nile TV International
8. Eutel Sat II
9. Egyptian Radio and Television Union
10. Arab News Network
11. Arabic Radio and TV